

תנועת היהדות כתרבות

תנועת היהדות התרבותית

מבוא והקשר

מסמך זה הוא מניפסט של המחלקה למפעלים ציוניים של ההסתדרות הציונית העולמית. הוא מקדם חזון לכינונה של תנועת יהדות תרבותית שהיא ציונית, פלורליסטית, מגוונת, דמוקרטית וליברלית, ולביסוסה כזרם מובחן ומוכר בתוך היהדות. חזון זה נשען ומתחזק נוכח ההכרה האחרונה של ההסתדרות הציונית העולמית בזרם ההומניסטי-תרבותי של היהדות. בחמש השנים האחרונות הובילה המחלקה למפעלים ציוניים תהליך רחב לפיתוח שפה, כלים ותפיסות חדשות לעיצוב תנועת יהדות תרבותית - פרדיגמה יהודית המותאמת לאתגרים הניצבים כיום בפני יהודים ליברלים. מסמך זה מבוסס על תובנות שעלו במפגשים אסטרטגיים בהשתתפות מאות מנהיגים יהודים מרחבי העולם, שהתקיימו הן באופן מקוון והן פנים אל פנים, והונחו על ידי המחלקה בשותפות עם אתחלתא. מפגשים אלה כללו כנסים בירושלים (אוקטובר 2024) ובניו יורק (מרץ 2025); מפגשים מקוונים עם מנהיגים מדרום אפריקה, בלגיה ואיטליה (יולי 2025), וכן מאוסטרליה וניו זילנד (אוגוסט 2025); מפגש פרונטלי בבודפשט למנהיגים מרחבי אירופה (אוקטובר 2025); ומפגש מקוון עם מנהיגים מקנדה (נובמבר 2025). במקביל קיימה המחלקה עשרות דיונים וראיונות נוספים עם דמויות מובילות בשדה היהדות התרבותית בישראל ובעולם, שהעמיקו והעשירו את התמונה שהתגבשה. העבודה נשענת גם על מחקרים קודמים שנערכו עבור המחלקה. בהם מחקר של משה סמואלס (2021), שניתח את סקר Pew האחרון ובחן את תרומתה האפשרית של המחלקה לחיים היהודיים הליברליים בצפון אמריקה ואת קהלי היעד הרלוונטיים, וכן מחקר של Rosov Consulting (מאי 2023) בנושא "זהויות ואינטרסים יהודיים תרבותיים", שהתבסס על שיחות עומק עם 91 צעירים יהודים תרבותיים מ-21 קהילות ברחבי העולם.

ברצוננו להביע הערכה עמוקה למאות המשתתפים שחלקו בנדיבות מזמנם, מליבם ומתובנותיהם, וכן לארגונים השותפים הרבים שתרמו מניסיונם ואף פתחו את דלתותיהם לאירוח. האמון ושיתוף הפעולה שלהם אפשרו לנו להבין טוב יותר את המציאות המשתנה שעמה מתמודד העולם היהודי הליברלי כיום - ולהתחיל לגבש חזון היכול לתת לה מענה. כותבים:

הילה דרכלר, מנהלת, המחלקה למפעלים ציוניים
יהל פורת, מנהל היחידה ליהדות תרבותית-הומניסטית, המחלקה למפעלים ציוניים

ערן שישון, מנכ"ל ומייסד, אתחלתא
דור לסקר, סמנכ"ל, אתחלתא

ממצאים מרכזיים

המחקר זיהה דפוסים רחבים החוזרים על עצמם בקרב יהודים ליברלים, קהילות ויחידים ברחבי העולם. למרות הבדלים גיאוגרפיים, קהלים אלה חולקים דינמיקות רגשיות ופוליטיות דומות באופן מובהק. הממצאים הבאים מתארים את השינויים המרכזיים המעצבים כיום את המרחב היהודי הליברלי.

זהות ותמורות רגשיות

התעוררות יהודית ← עייפות יהודית

בשנתיים וחצי שלאחר 7 באוקטובר חוו קהילות יהודיות ברחבי העולם מעבר חד מהתעוררות יהודית ותחייתה של "ברית גורל" בעם היהודי, אל עבר מה שאנו מכנים 'עייפות יהודית'.

בימי המלחמה הראשונים המשבר איחד יהודים מעבר לקווים פוליטיים ודוריים, בין היתר סביב המאבק להשבת החטופים ותחושת שליחות משותפת. עם הזמן התחלפה תחושת הסולידריות בתשישות, לנוכח הקטנה ולעיתים אף הכחשה של אירועי ה-7 באוקטובר, והפיכת הציונות וישראל לכינוי גנאי בחלקים מהשיח הציבורי המרכזי. העלייה בעוינות והצורך המתמיד להצדיק את הזהות דחפו יהודים ליברלים רבים לצמצם את נראותם. במקום לוותר על יהדותם, הם נסוגו מן המרחב הציבורי אל המרחב הפרטי - בתים ובתי כנסת - שם ניתן לבטא יהדות ללא עימות. המעבר מחגיגה פומבית לשימור פנימי משקף מחיר רגשי עמוק. האתגר המרכזי של התקופה הוא שמירה על זהות יהודית גאה אל מול לחץ פוליטי, מוסרי וחברתי גובר.

מתחים פוליטיים וערכיים

היעדר בית פוליטי

בעקבות אימוץ דפוסים אנטי-ישראליים ולעיתים אנטישמיים, שאינם מכירים בנרטיב יהודי או ישראלי מצד חלקים נרחבים במחנה הפרוגרסיבי, יהודים ליברלים רבים חשים כיום חסרי בית פוליטי ואידיאולוגי. יהודים ליברלים אשר דוחים את הבינאריות של תפיסת "מדכא-מדוכא" הרווחת בקרב חוגים פרוגרסיבים, מוצאים את עצמם מודרים ממעגלים שבעבר נחשבו מוסריים ומזמינים עבורם.

במקביל, במדינות רבות האנטישמיות הימנית התחזקה וזוכה ללגיטימציה גוברת. כך נוצרת תנועת מלקחיים הלוחצת על יהודים משני צדי המפה הפוליטית.

ערכים ליברליים ככלי נשק

ערכי היסוד של הליברליזם - זכויות אדם וצדק חברתי - הפכו לעיתים לכלי שבעזרתו תוקפים את ישראל. הערכים עצמם לא נעלמו, אך קיבלו פרשנות מחודשת בהקשרים אנטי-ישראליים, והפכו את הערכים האלו לכאלו שיהודים ליברלים לא יכולים עוד להחזיק בהם תחת אותה משמעות.

אוניברסליזם מול פרטיקולריזם

יהודים ליברלים רבים מתקשים ליישב בין מחויבות לערכים אוניברסליים לבין הזהות הייחודית שלהם כיהודים. אם בעבר נתפסו ציונות וליברליזם כמשלימים זה את זה, כיום יותר ויותר חווים אותם כמתנגשים. בהיעדר שפה שמסוגלת לגשר על הפער, הם נותרים קרועים בין אמונותיהם לבין תחושת השייכות שלהם.

אתגרים מוסדיים וקהילתיים

שחיקת ההנהגה

אנשי מקצוע ומנהיגים יהודים מתמודדים עם קהות רגשית ושחיקה עמוקה. הם נושאים על גבם את טראומת הקהילה, אך לרוב ללא מרחב לעבד את הכאב האישי שלהם. כתוצאה מכך רבים נסוגים להתמודדות עצמית עם המטען הנפשי. השחיקה הזו מתפתחת למשבר הנהגתי שמצמצם את היכולת לחשוב מחדש, ליזום ולפעול ביצירתיות.

הצטמצמות השיח הפלורליסטי

יהודים ליברלים מוצאים עצמם לכודים. במרחבים לא יהודיים הם חשים לעיתים צורך להגן על מדיניות ישראלית שהם עצמם לעיתים מבקרים מחשש כי המרחב הלא יהודי לא יבין את הניואנסים של הביקורת שלהם; בתוך הקהילה, ביקורת נגד ישראל נתפסת יותר ויותר כחוסר נאמנות. כך הולך ומצטמצם מרחב השיח, וזהויות מורכבות נדחקות לבחירה בינארית - ציונות מוחלטת או רדיקליות אנטי-ישראלית. רבים נותרים ללא בית רעיוני שבו ניתן לדבר בכנות על ישראל.

מ"אוהל פתוח" ל"אוהל גדול"

ה-7 באוקטובר והשלכותיו העלו מחדש את שאלת גבולות הקהילה היהודית - מי בפנים ומי בחוץ. לפני המלחמה העדיפו קהילות יהודיות רבות עמימות מכוונת כדי לאפשר הכלה של מגוון דיעות רחב. אולם המציאות החדשה והבהירות לגבי העמדה תומכת ישראל של רוב הציבור היהודי הובילו להבנה שנדרש אוהל גדול - כזה שמכיל רבים - אך מבוסס על גבולות ברורים של ערכים יהודיים ועל קשר ממשי ומתמשך לישראל. החוויה היהודית מוגדרת דרך אנטישמיות ומלחמה

האיום החיצוני השתלט על המרחב היהודי. אירועים קהילתיים, חינוך וחיי תרבות מתקיימים בצל תחושת מגננה. הדבר מקשה על פיתוח יצירה יהודית חיובית. עולה צורך דחוף לבנות מחדש זהות יהודית שמתקיימת גם מעבר לאיום חיצוני ולפוליטיקה.

הצורך בזהות יהודית ליברלית יוצרת

היהדות התרבותית פועלת כיום כשדה מפוזר של יוזמות, ולא כמערכת מאורגנת. מיליונים מגדירים עצמם "רק יהודים", לא-זרמיים או מרוחקים ממוסדות. ההגדרות הללו מבטאות בעיקר מה הם אינם. האתגר הוא להפוך תחושות אלה למסגרת חיובית, בעלת תוכן, שייכות ויכולת פעולה.

אקוסיסטם ליברלי מפוצל

על אף קירבה ערכית, אין כיום תשתית יציבה המחברת בין הגופים והקהילות במרחב היהודי ליברלי. משברים כגון המחאה נגד הרפורמה המשפטית וה-7 באוקטובר יצרו שיתופי פעולה זמניים, בעיקר בין ישראל לתפוצות, אך הם אינם מחזיקים לאורך זמן. התנועה מבקשת לפרוץ את הפרדות הללו ולבנות מנגנונים מתמשכים של חיבור, למידה ועשייה משותפת.

מרכזיות האותנטיות

בקרב קהלים יהודיים ליברליים צעירים, אותנטיות הפכה למדד המכריע של מעורבות. הזהות היהודית מהדהדת כיום רק כאשר היא נחוות כרלוונטית לאותו אדם, תואמת ערכיו, ומאפשרת לו ליצור ולא רק להשתתף כשותף יוצר, ולא באופן פאסיבי. שינוי זה מאתגר מסגרות תיאולוגיות מסורתיות, מבנים קהילתיים נוקשים וגישות קיימות לישראל, במיוחד לנוכח מדיניות ישראלית מסוימת שרבים מהיהודים הליברלים חווים כבלתי מתיישבת עם ערכיהם.

דינמיקות בישראל

משבר אופק לא-ליברלי

דאגה רגישה ומשותפת לליברלים בישראל ובתפוצות היא האפשרות שישראל מתרחקת ממודלים ליברליים-דמוקרטיים. עבור ישראלים הדבר מתבטא בחרדה קיומית, המובילה חלקם לשקול הגירה או להתרחק מחובות אזרחיות כגון שירות צבאי. עבור יהודי התפוצות הדבר מתבטא בניתוק רגשי, בירידה במעורבות או במעבר לעמדות פוסט-ציוניות.

ליברלים, אך לא חלק מהעולם הליברלי

ליברלים ישראלים חוו משבר זהות עמוק בעקבות אירועי 7 באוקטובר. בעוד שהמלחמה חיזקה מחדש את תפקידה של ישראל כמקלט בטוח, היא גם חשפה קרע כואב עם ליברלים מערביים. מה שהתגלה לרבים הוא כי למרות זיקות תרבותיות משותפות, המעטת חומרת הזוועות של 7 באוקטובר ודחיית זכות ההגדרה העצמית היהודית חשפו פער יסודי בתפיסת העולם בינם לבין צעירים ליברלים במערב.

יהדות מול ציונות

קיים הבדל מרכזי באופן שבו קבוצות אלו תופסות מושגי יסוד:

- בישראל, יהדות היא מונח טעון, שלעיתים קרובות מזוהה עם כפייה דתית ופוליטיקה לא-ליברלית. בעוד שחלק מהישראלים מוצאים חלופות משמעותיות במסגרת זרם ההתחדשות היהודית, אחרים מגיבים בהתרחקות מפרקטיקה ומזהות יהודית.

- בתפוצות, יהדות נותרת זהות חיובית ופלורליסטית, אך "ציונות" היא המונח הטעון, ולעיתים קרובות מזוהה עם מדיניות ממשלתית מסוימת. בעוד שישראלים מתמודדים עם המיתוג הדתי של מדינתם, ליברלים בתפוצות מתמודדים עם המיתוג הפוליטי של התנועה הלאומית שלהם - הציונות. גישור על מתחים מובחנים אלה חיוני לעתיד ציוני-ליברלי משותף.

יצירת תנועת היהדות התרבותית

התפקיד הייחודי של המחלקה למפעלים ציוניים

המחלקה למפעלים ציוניים ניצבת בצומת ייחודי בעולם היהודי. היא פועלת עם ובתוך קהלים ליברליים בישראל וברחבי התפוצות, ומייצרת מרחב שבו ערכים ציוניים-ליברליים נפגשים עם ערכים דמוקרטיים. במקביל, למחלקה מעמד בתוך המוסדות הלאומיים, המאפשר לה להשמיע קול תרבותי וליברלי מתוך המערכת עצמה.

המיקום הכפול הזה - גם קרוב לשטח וגם נטוע בממסד - הופך את המחלקה לנקודת חיבור מרכזית עבור זהות יהודית ליברלית ודמוקרטית. הוא מאפשר לה לתווך בין מגזרים וקהילות, להביא נקודות מבט מהחברה האזרחית והתרבותית אל הזירה הציונית הפורמלית, ולהעצים קולות שאינם נשמעים דיים בתהליכי קבלת החלטות.

בעת שבה השדה הליברלי חסר תשתיות מחברות ומסגרות משותפות, המחלקה יכולה לשמש גשר בין רעיונות, אנשים ודורות.

חזון תנועת היהודית התרבותית

תנועת היהדות התרבותית הוא זרם ציוני-ליברלי נפרד, המעוגן בערכים הומניסטיים כגון פלורליזם, דמוקרטיה והכלה בהובלת המחלקה למפעלים ציוניים בהסתדרות הציונית העולמית. רציונל הקמת התנועה מתכתב עם מגמות קיימות בישראל ובקהילות היהודיות התפוצות ושואף להאיץ היווצרות של מסגרת רעיונית מחודשת - עם שפה עדכנית, דפוסי פעולה ברורים וערכים משותפים - שתשמש בית זהותי משמעותי ליחידים, לקהילות ולארגונים בישראל ובתפוצות.

כמנהיגה המוסדית של המהלך, המחלקה שואפת:

- לחזק זהות יהודית תרבותית יוצרת- ליצור בית עבור מי שמגדירים עצמם "רק יהודים", חילונים או לא-זרמיים, באמצעות מסגרת זהותית יהודית תרבותית חדשה.
- לבנות רשתות גלובליות - לעודד שיתופי פעולה פעילים בין יחידים וארגונים ליברליים בישראל ובעולם.
- להתמודד עם אתגרי התקופה - לתת מענה למשברי הזהות, האוטנטיות, המוסדות והערכים המעצבים את המציאות היהודית כיום.
- לחזק את הציונות הליברלית - להעמיק את הנוכחות וההשפעה של קולות ציוניים-ליברליים במוסדות יהודיים בארץ ובעולם.
- לטפח זהות יהודית תרבותית - לפעול יחד עם קהילות כדי לפתח ולקיים חיים יהודיים תרבותיים, עשירים ורלוונטיים.

כיצד פועלת התנועה

כדי שתנועת היהדות התרבותית תהפוך למשמעותית ומשפיעה, הפעולה נדרשת להתקיים בכמה רבדים במקביל - בעיצוב התודעה הציבורית, בביסוס העומק הרעיוני ובהקמת קהילות פעילות. להלן שלוש הזירות המרכזיות.

1. זירת המחקר - לגיטימציה אינטלקטואלית

זירה זו בונה את הבסיס המושגי של התנועה. באמצעות פיתוח שפה, עידוד מחקר ויצירת שיח מקצועי, היא מעניקה בהירות רעיונית לשדה המאופיין כיום בפיצול. המטרה היא לעגן את היהדות התרבותית במסגרת עומק שתאפשר לה להתפתח לאורך זמן.

2. הזירה הציבורית - נראות ונוכחות אזרחית

כאן הזהות היהודית התרבותית יוצאת אל המרחב הרחב. מדובר ביצירת תכנים עכשוויים, בשיתופי פעולה עם רשויות ומוסדות, ובהעמקת הנוכחות של התרבות היהודית בלוח השנה ובמרחבי החיים. באמצעות עבודה עם גופים ציבוריים, התנועה מבקשת לעגן את מקומה גם במסגרת הממלכתית.

3. הזירה הקהילתית - רשתות והנהגה מקומית

בזירה זו הרעיונות מתורגמים למציאות חיה. באמצעות טיפוח רשתות מקצועיות, תמיכה בקהילות קיימות והקמת קהילות חדשות, מתפתחת הנהגה הצומחת מהשטח. כך מובטח שהתנועה תעוצב על ידי מי שפועלים בה ביום-יום.

למה עכשיו

תנועת היהדות התרבותית פוגשת רגע ייחודי בהיסטוריה היהודית. בישראל, התחזקות הזיקה לציונות מתקיימת במקביל למשבר סביב המושג "יהדות", הנתפס לעיתים כמזוהה עם הקצנה פוליטית או עם כפייה. המתח הזה יוצר פתיחות לחיפוש אחר זהות יהודית המבוססת על תרבות, שייכות וסולידריות.

בתפוצות, ההתעוררות הראשונית שלאחר המלחמה התחלפה במציאות מורכבת של אנטישמיות גוברת ובידוד פוליטי. רבים מחפשים שפה חדשה שתאפשר להם להישאר מחוברים מבלי לוותר על ערכיהם. ובמקביל, נפתח גם חלון מוסדי משמעותי - הכרה רשמית ביהדות התרבותית כזרם. השילוב בין צורך חברתי עמוק לבין לגיטימציה ציבורית יוצר הזדמנות נדירה לאחד יוזמות מפוזרות לכדי תנועה רחבה, סדורה ובעלת חזון משותף.